

JOSEF HŮRSKÝ

ÚZEMNÍ VÝVOJ ČESKOSLOVENSKÝCH MĚST

Otázka rozlišování úměrného a neúměrného růstu předměstských pásem se těší v odborné literatuře stále většímu zájmu, protože *opožděné* legalisace způsobují vždy nakonec obtíže, hlavně v dopravní a zásobovací síti (při její dřívě nebo později nezbytné přestavbě ze systému radiálního v tangenciální), *ukvapené* naproti tomu vyvolávají komplikace v řízení výroby, bytové výstavby apod. Nejvíce se problémem zabývá urbanismus a územní plánování, ale bylo uveřejněno i několik cenných příspěvků z hlediska hospodářské geografie.

Publikované práce se týkají také různých způsobů měření ekonomického spádu jednotlivých příměstských sídel a objevují se i pokusy o jejich typologii. Tak sídelní útvary v podobě poměrně úzkých a vývojově velmi aktivních výběžků města bývají označovány jako typ „tykadlový“ a jejich opak, tj. v industrializaci i jinak zaostávající sídla vklíněná do městského celku, jako typ „rudimentární“. Dále lze výběžky, souvisící sice s kompaktní zástavbou města, avšak ekonomicky relativně samostatné, nazývat typem „odnožovým“, který je ovšem již třeba zahrnout do zóny aglomerační; od tohoto typu vedou pak plynulé přechody k typům sídel satelitních. Název „satelitní soustava“ (jako třetí a nejšířší zóna města) se nahrazuje nyní často označením „soustava planetní“ (v sovětských pramenech „sozvědija“), aby se naznačila diferenciacie satelitních sídel sekundárních a terciárních; oproti aglomeraci ve vlastním (hospodářskogeografickém) smyslu se hovoří o „amorfních“ aglomeracích, jejichž extrémní případ je představován konglomerátem polovenkovských sídel, který lze nazývat stručně „konvilán“ (u nás např. dočasně existující „města“ obec Vysoké Tatry, Velký Rousínov aj.) jako protějšek ke „konurbacím“.

Vůdčí myšlenkou příspěvků k problému vymezení měst je kritika dosud nejobvyklejšího způsobu, který sleduje téměř výhradně zásadu *souvislosti zastavěných ploch a celistvosti* (zaokrouhlenosti) území města. Velký rozmach dopravy, především silniční, podstatně však zvýšil dosažitelnost i poměrně odlehklých produkčních satelitů (průmyslových vsí a městeček) a dělnických polovenkovských sídel. Nezbytná specializace v hospodářském plánování prohloubila naproti tomu rozdíl mezi jádrem, industrializovaným a bohatě vybaveným službami, a se stavebně souvisícími (zpravidla podél komunikací) zemědělskými sídly. Tímto vývojem, daným v podstatě zvyšováním plánovitosti, přestala vzdálenost mezi zastavěnými plochami být rozhodujícím momentem při vymezení města. O této skutečnosti se u nás psalo sice poměrně záhy (Korčák 1929), prakticky se však začala uplatňovat, jak podrobněji ukážeme, až v nedávné době.

Stať je retrospektivou územního vývoje našich větších a středních měst podle kritérií, jež jsou s ukazatelem vzdálenosti (souvislosti) v *dialektickém vztahu*.

Prakticky je možno pro dobu minulých tří desetiletí rekonstruovat jen ty čtyři ukazatele, o nichž se u nás psalo již v r. 1929. Jsou to podíl nezemědělského obyvatelstva, hustota osídlení (lidnatost), velikost (zalidněnost) domů a vývoj počtu obyvatelstva.

Vývoj problému

Na nerovnoměrnosti v územním vývoji našich měst lze soudit již z nápadných *rozdílů v hustotě* jejich obyvatelstva, tj. z velké variační šířky tohoto ukazatele. Po zřízení samostatného státu v r. 1918 měla nevhodně vymezená města dokonce převahu, ve velikostní skupině nad 20 000 obyvatel dvoutřetinovou. Velkou většinou šlo o příliš úzká vymezení, což si i vynutilo členit údaje o městech novým způsobem. Kromě dosavadního způsobu podle správních celků, nutného především pro sledování obecního hospodářství a komunálních podniků, třídila se ve výsledcích sčítání lidu z r. 1921 i z r. 1930 aspoň některá statistická data také ještě podle širšího vymezení se snahou přiblížit se hranicím měst jako *celků hospodářských*. Tyto větší celky se pak nazývaly „aglomeracemi“.

Téměř dvě třetiny našich měst, která v letech 1918—1961 dosáhla počtu 10 000 obyvatel, upravovaly v tomto období svá území *včetně ploch osídlených* (zastavěných), takže změna správních hranic města způsobila i změnu v počtu obyvatel. (Někde docházelo k nápadnému zvětšení plochami bez sidel, tak např. z těžebních důvodů u Pezinoku o 117 %). Většinou šlo ovšem o zvětšení města a jen v některých případech o dočasné nebo trvalé zmenšení. (U přibližně jedné osminy měst byly některé z připojených obcí po čase osamostatněny a po letech k městu opět připojeny.) Pouze k rozlukám došlo jen v několika případech, a to většinou právem (Banská Štiavnica 2, Česká Lípa 1, Ružomberok 1; někde to způsobilo sklesnutí pod hranici 10 000 obyv., jako např. u Bohumína). O něco více bylo případů odloučení kombinovaných s připojením — tedy v podstatě *výměn* — výjimečně jedné za jednu (u Rimavské Soboty Tomášové za Baktu), o něco častěji jedné obce za více obcí (u Hradce Králové Věkoše včetně Správcic za 6 jiných obcí, později u Ostravy Hrabové za Porubu a 3 jiné ap.).

Jde tedy v tomto příspěvku především o zjištění, v kterých případech se děl územní rozvoj města nerovnoměrně. Příčiny těchto *disproporcí* se často ozřejmí při samotném hodnocení jednotlivých momentů hospodářskogeografického spádu,*) někdy však vyžadují podrobnějšího rozboru. V mnoha případech před r. 1948 rozhodovaly zřetele třídně- nebo národnostněpolitické a často také lokální zájmy městských rad brzdily jakékoliv připojování příměstských obcí. Mnohde se však i tyto obce samy stavěly sloučením na odpor, zvláště z důvodů rozpočtových. Je také příznačné, že některé ve skutečnosti již aglomerované obce byly ještě po r. 1924 povýšeny na města (hradecké Pražské Předměstí a Kukleny, Kateřinky u Opavy, Horní Růžodol u Liberce, Nový Bohumín aj.).

Dosud zaujal daný problém hospodářské geografie u nás především z hlediska srovnatelnosti *velikosti měst* podle absolutního počtu obyvatelstva. V tomto časopise (roč. 1955) soudil Jar. Korčák, že je za tímto účelem nutno jako nejjednodušší korektiv uvažovat ukazatel průměrné hustoty obyvatelstva a poukazoval na nepoměr skutečné rozlohy u Jablonce n. N. a Děčína, Teplíc a Brna, Tábora a Bratislavy aj. Dovožoval však také, že určit normální hustotu obyvatelstva není

*) Termínu „hospodářský spád“ se v mnoha oborech užívá v odlišném a často velmi jednostranném významu. V tomto příspěvku je chápán v souborném hospodářskogeografickém smyslu. (Vymezení tohoto pojmu by mělo být zahrnuto mezi přední úkoly hospodářskogeografické terminologie.)

snadné. Jeho stať proto utvrdila autora tohoto příspěvku v názoru, že k rozboru a hodnocení zmíněných nerovnoměrností je třeba použít ještě dalších ukazatelů.

Omezení zkoumaného jevu na 150 našich velkých a středních měst (včetně těch, jež spolu vytvářejí dvojměstí a souměstí), což jsou města velkou většinou s více než 10 000 obyvateli, tak i omezení časové (do r. 1957) bylo podmíněno rozsahem publikovaných úředních dat, neboť čísla o rozloze měst byla u nás uveřejněna naposled podle stavu k 1. lednu 1957, a to jen pro města, jež k tomuto datu překročila počet 10 000 obyvatel (Statistická ročenka 1957 a upřesněné počty obyvatel k 1. lednu 1957 v téže edici z následujícího roku). Je to podle nového souborného rozlišení měst (srov. zprávu Srba a Kučery na str. 160–173 v letošním ročníku Sborníku ČSZ) o něco více než polovina všech československých měst. Bylo také v souladu s touto novou klasifikací, že jsme se souboru čs. měst vyloučili nejen zatím již zrušený konvilán „Vysoké Tatry“, ale i Kolárovo a Petřvald.

Již v názvu příspěvku — hovořícím o „československých“ městech — se naznačuje, že se v retrospektivě nehodlá jít nazpět dále než *do roku 1918*. Jakkoliv je i předcházející vývoj ze sledovaného hlediska rovněž pozoruhodný, je metodicky již převážně otázkou historickogeografickou. Rozbor období mezi oběma světovými válkami je naproti tomu bezpodmínečně nutný již proto, že v něm dochází k prvním náběhům a pokusům o soustavnější vyrovnávání sledovaných rozporů, i když to ovšem nejsou ještě opatření plánovitá. Důležitou okolností také je, že v tomto období může se rozbor aspoň zčásti opřít o troje vymezení měst jako hospodářských celků, jak je tehdy provedla naše statistická služba (A. Boháč, J. Korčák, V. Sekera).

Metodický postup

Pro sledování *vývoje* územních disproporcí nelze použít tak podrobných a přesných měřítek jako v přítomné době, tj. 8–10 kritérií (srov. oba autorovy články z let 1961), nýbrž jen čtyř. Z technických důvodů nelze tabelární přehledy ani ve výběru uveřejnit se všemi absolutními i relativními čísly, nýbrž toliko s klasifikačním hodnocením do 6 stupňů. Předností těchto seznamů je však přehlednost a snadná srovnatelnost.

Šestistupňová klasifikace příměstských obcí se řídí tímto klíčem:

A. Podíl nezemědělského obyvatelstva: 1. (méně než 80 %), 2. (81–85 %), 3. (86–91 %), 4. (92–95 %), 5. (96–98 %), 6. (více než 98 %).

B. Hustota obyvatelstva (obecná): 1. (méně než 300), 2. (300 až 600), 3. (600–900), 4. (900–1200), 5. (1200–1500), 6. (více než 1500 obyv./km²).

C. Kompaktnost bydlení (zalidněnost domů): 1. (méně než 7), 2. (7–9), 3. (9–11), 4. (11–13), 5. (13–15), 6. (více než 15 obyvatel na 1 dům).

D. Rychlost růstu (celkový přírůstek obyvatelstva):

a. v období 1869–1921, jestliže je počet obyvatel v r. 1869 rovný 1,0 je index: 1. (méně než 1,0), 2. (1–3), 3. (3–5), 4. (5–7), 5. (7–9), 6. (více než 9); b. pro další (kratší) období tj. pro léta 1921–34 a 1934–50: 1. (úbytek, stagnace nebo přírůstek do 1,5 %), 2. (1,5–10 %), 3. (10–18,5 %), 4. (18,5 až 27 %), 5. (27–35,5 %), 6. (více než 35,5 %). U obcí, jichž se týkalo do-

sídlení *pohraničí* je ovšem třeba provést přiměřenou úpravu (1934—50 max. opravy o 2 stupně).

Z tohoto stanovení klasifikačních stupňů je zřejmé, že u třech ukazatelů bylo možno použít stupnic s *konstantními* intervaly; jen u prvního ukazatele s ohledem na konvenční hranici 80 % na straně jedné a pro přesnější odlišení nejvyšších hodnot — bylo třeba použít v druhé polovině stupnice intervalů menších (polovičních).

Jde tedy v podstatě o souhrnný klasifikační index se stupni 1—6, takže jeho maximum je 6666 a minimum 1111. Např. pro rychle rostoucí, avšak převážně zemědělské sídlo s volnou zástavbou, jsou charakteristické indexy 1116, 1215 ap., pro sídla kovozezemělců naopak indexy s velkým podílem průmyslového obyvatelstva, tedy 6112, 5213 ap. Pro sídla s velkými lesními komplexy (příměstí Děčína, Banské Bystrice apod.) je příznačná velmi nízká hustota obyvatel. Žádný z ukazatelů nelze posuzovat absolutně, nýbrž je třeba posuzovat celou čtveřici *ve vzájemné souvislosti*. Tak může volná zástavba charakterizovat i dělnické sídliště tvořené rodinnými domky, ve vertikálně silně členitém terénu lze vždy očekávat vyšší zalidněnost domů ap. Také ukazatel hospodářské struktury obyvatelstva, byť první a nejdůležitější z dílčích ukazatelů, nemůže sám o sobě rozhodovat o předpokladech pro připojení k městu, takže i sídla s indexem 6111, 6211, 6121 a 6112 zahrnujeme k sídlům, jejichž připojení k městu bylo neúměrné (disproporční).

Rámcově jsme mezi neúměrná sloučení počítali ta, v jejichž indexu se objevovaly aspoň *dvě extrémně nízké hodnoty* (tj. hodnoty 1) a ještě aspoň jedna silně podprůměrná hodnota (2). Jestliže však byl první z dílčích ukazatelů (podíl nezemědělského obyvatelstva) silně podprůměrný (2), považovali jsme za disproporční sloučení i takové, kde byl jen jeden krajně nízký a jeden silně podprůměrný index, tedy např. kombinace 2212, 2123 ap. „Nejslabšími“ případy sloučení, které se do úměrných případů ještě zahrnuly, byly tedy typy 2222, 3122, 3212 a 3221.

Období 1918—34

V období mezi oběma světovými válkami kolísaly u nás názory na vymezení měst ještě daleko více nežli v současné době. Vyjádřeno teoreticky byla jednou z hlavních příčin neujasněnost představ o městském sídle jako celku „*hospodářském*“ (průmyslová aglomerace) a jako celku „*sídelním*“. Jinak velmi užitečný pojem aglomerace se však nejednou stal překážkou k přesnějšímu ujasnění otázky hranic města, a to hlavně pro postupné rozšiřování svého obsahu; nezůstala tím ušetřena ani uvedená naše nejnovější klasifikace obcí, a to pokud se týče vymezení typu „aglomerovaná obec“.

Vládní nařízení z r. 1920 uložilo statistikům přiblížit se při členění podrobných dat o městských celcích (zvláště dat statistiky bytové) co nejvíce „celkům hospodářským“, avšak jen jedna ze tří koncepcí vyšlých z tehdejšího Státního statistického úřadu hodnotila spád příměstských obcí *souborně*. Bylo to vymezení uveřejněné r. 1929. Přihlíželo nejen k poloze příměstské obce, ale zhruba i k zaměstnání jejího obyvatelstva, k jeho celkové hustotě, k zalidněnosti domů a k rychlosti růstu příměstských obcí. Pro použití tohoto výběru k srovnávání bylo nám směrodatné, že toto pojetí, jehož autorem byl J. Korčák, daleko přesněji hodnotilo zmíněnou zeměpisnou vzdálenost, neboť ji posuzovalo podle podrobných dat a přihlíželo individuálně k vlivu velkých toků, komunikací apod. V. Sekera (1935) a zvláště před tím A. Boháč (1921—24) snažili se naproti tomu vyjít volání

ústředních míst po hospodářských celcích vstříc tím, že sporné a nevyhraněné případy většinou do aglomerací zahrnuli; jejich vymezení je proto v mnoha případech příliš široké. Tak nacházíme v Boháčově seznamu městských aglomerací s více než 20 000 obyvateli i mnohé obce, jež se ani po 40 letech nestaly úředně nebo skutečně (tj. v sídelně geografickém smyslu) „předměstím“, tj. součástí města jako správního celku (3 obce u Hradce Králové, 2 u Přerova atd.).

Na svou dobu výstižné Korčákovy vymezení městských celků (škoda, že jen pro velikostní skupinu měst s více než 20 000 obyvateli) z hlediska kompaktnosti sídelních ploch bylo podnětem, že jsme podrobili především příměstské obce jeho seznamu prověření podle ostatních 4 znaků, k nimž Korčák přihlížel jen obecně, tj. *bez určení limitů* nebo typických hodnot. Toto vymezení městských aglomerací bylo uveřejněno v r. 1929 a vychází z výsledků sčítání lidu z jara 1921. Je na rozdíl od obou ostatních koncepcí provázeno tabelárním přehledem, v němž jsou však data členěna nikoliv podle jednotlivých příměstských obcí, nýbrž jen podle příměstských zón celkově. Bylo tedy třeba podrobnějších výpočtů, což u první z uvedené čtveřice ukazatelů vyžadovalo pracovat s původním rukopisným materiálem ze sčítání lidu. (Údaje o zaměstnání obyvatelstva podle obcí byly u nás poprvé uveřejněny až v r. 1958.)

Nedostatkem tohoto pramene však je *oblastní neúplnost*, neboť se nedochovala část slovenská, jež byla v r. 1939 vyžádána do Bratislavy a byla za války patrně zničena. Chybí také údaje za předměstské obce Prahy. Z nedostatků samotného statistického členění výsledků sčítání lidu v r. 1921 je třeba uvést Olomouc a Znojmo, a to pro nerozlišení údajů podle příměstských obcí, které se těsně před sčítáním s oběma městy sloučily. Všechny tyto mezery bylo ovšem třeba vyplnit, a to aspoň soubornými údaji o předměstské zóně jako celku (ze zmíněné Korčákovy tabulky uveř. r. 1929, str. 15) nebo náhradními publikovanými údaji o zaměstnání majitelů bytů. U dalších ukazatelů se objevily překážky nebo nesrovnalosti jen výjimečně; výpočet celkového přírůstku obyvatelstva v příměstských obcích od r. 1869 byl někdy pracný pro *změny v rozloze* obcí během sledovaného období delšího nežli půl století (Oberschallovy edice vývoje počtu obyvatelstva obcí, uveřejněné v r. 1941, jsme pro toto první desetiletí nemohli použít, protože vychází ze správního rozsahu obcí v r. 1934, resp. 1940).

V období 1918–34 se slučování s městskými sídly s více než 10 000 obyvateli týkalo 136 obcí, z čehož bylo 21 jader městských celků a 20 dalších měst rovněž s více než 10 000 obyvateli. Jsou obsaženy v tab. I, jež zahrnuje všechny případy růstu území města (pokud se dotkl i zastavěných ploch) v první polovině sledovaného období (1918–34), zjistitelné z uveřejněných pramenů. U obcí, k jejichž připojení došlo do r. 1926, jsme ukazatele vypočetli z výsledků sčítání lidu v r. 1921, u několika ostatních pak podle výsledků sčítání lidu v r. 1930. Z tabulky plyne, že v uvedeném období 16 let bylo s našimi většími a středními městy sloučeno 109 obcí, jakož i několik osad (např. s Náchodem, Teplicemi, Turnovem) a výjimečně lokalit (např. Brezový Dvůr k Žilině), z nichž některé, jako např. u Českých Budějovic, jen zčásti, takže pro ně nemohly být vypočteny hodnoty ukazatelů ani v přibližné formě. Stejnou rozmanitost jak co do územně-správního postavení zjišťujeme i ve vývoji. Tak dochází někdy u příměstských obcí k sloučením nebo k rozlukám, které pak připojení k městu obvykle uspišují. Např. na území dnešního Děčína můžeme v levobřežní části sledovat normální připojování obcí k býv. Podmoklům a na pravém břehu naopak rozluky zemědělské vsi Chlumu od Starého Města (obojí r. 1923).

Klasifikovali jsme také všechny předměstské obce, které podle zmíněného Korčá-
kova výběru s městem dostatečně souvisely, avšak které zůstaly samostatnými do
r. 1934. Celkové průměry jsme upřesnili se zřetelem k obcím nesporně městského
rázu (příměstských obcí s více než 10 000 obyvateli, u Prahy zón I a II celkově),
neboť jde o obce, které v zásadě je třeba chápat spíše jako další jádra dvojměstí,

Tab. I — Obce, jež se staly předměstím v letech 1918—34

Brno:	I. vnitřní pás	5633	Ostrava:	Hrabůvka	4344
	Husovice	6653		Mariánské Hory	6366
	Juliánov	5622		Nová Ves	3253
	Komárov	4532		Přívoz	6665
	Královo Pole	6643		Svinov	4236
	Žabovřesky	4413		Vítkovice	6666
	Židenice	6635		Zábřeh	5665
	II. vnější pás	3212	Plzeň:	Doubravka	5146
	Bohunice	3223		Doudlevice	4156
	Brněnské Ivanovice	1212		Lobzy	6162
	Černovice	4234		Škvřňany	5165
	Dolní Heršpice	1112	Podmokly:	Chrochvice	6656
	Horní Heršpice	3222		Oldřichov	5632
	Jundrov	3213	Praha: I. pás (6 měst. obcí)		6664
	Kamenný Mlýn	4222		II. pás (7 měst. obcí)	6664
	Kohoutovice	3112		III. pás (1 předměstský)	5463
	Komín	1112		Braník	3352
	Lískovec	3213		Břevnov	5663
	Malomeřice	4423		Kobylisy	5655
	Medlánky	1122		Michle	5564
	Obřany	3212		Prosek	5564
	Přizřenice	1112		Radlice	5565
	Řečkovice	4213		Staré Strašnice	4345
	Slatina	5212		Střešovice	6662
	Tuřany	2212		Střížkov	1132
Dvůr Králové: Sylvárov		1112		Troja	2232
Hradec Králové: Věkoše		1122		Vysočany	5663
Chomutov: Horní Ves		6636	IV. pás (2. předměstský)		4242
Jihlava: Dřevěné Mlýny		5153		Bohnice	5356
Karlovy Vary: Tuhnice		6663		Dolní Liboc	3232
Krnov:	Guntramovice	1222		Hloubětín	4263
	Chářová	2132		Hlubočepy	4362
	Chomýž	2112		Hodkovičky	2132
	Kostelec	3222		Hostivař	3243
Mělník:	Mlazice	1112		Hrdlořezy	4354
	Pšovka	2112		Jinonice	3122
	Rousovice	2112		Krč	4343
Michalovce: Straňany		1112		Malá Chuchle	3162
Náchod: Staré město		4343		Malešice	3233
Olomouc: Bělidla		2632		Motol	5162
	Černovír	2243		Sedlec	3353
	Hejčín	2463		Veselavín	3535
	Hodolany	2664		Vokovice	4254
	Chvalkovice	2232		Záběhlice	5232
	Lazce	2134	Spišská Nová Ves: Hnilec		112
	Neředín	2122	Třebíč: Židovská obec		4214
	Nová Ulice	2663	Turnov: Nudvojovice		122
	Nové Sady	2542	Ústí n. Orl.: Hylváty		122
	Nový Svět	2663	Střekov: Kramoly		6656
	Pavlovičky	2663		Novosedlice	6626
	Povel	2133	Znojmo: Hradiště		112
	Řepčín	2243		Mansberk	132
				Louka	232

Doplňk: Příměstské obce navrhované měst. radami za předměstí, avšak při revizi Státního statistického úřadu vyřazené:

Aš:	Nový Ždár	1111	Ostrava: Svinov	4236	
	Vernéřov	2111	Plzeň: Bolevec	3134	
Bratislava:	Prievoz	.124	Příbram: Podlesí	5222	
Čes. Budějovice:	Vráto	2133	Tábor: Horky	1112	
Liberec:	Doubí	3242		Náchod	1122
	Ostašov	3222		Sezimovo Ústí	1112
	Vesec	4332	Znojmo:	Dobšice	1112
	Vratislavice	4232		Nesachleby	1112

resp. souměstí (konurbací). V následující sestavě uvádíme proto jednak hrubé průměry obou souborů s pominutím obcí, jež měly více než 10 000 obyvatel — jichž mezi administrativně sloučenými bylo 17, mezi nesloučenými 5 — jednak v závorce i průměry včetně těchto velkých obcí:

Průměrné hodnoty u obcí, které v statist. pramenech jako aglomerace

	a) jsou uváděny a které se:		b) nejsou uváděny, ale sloučily se
	sloučily	nesloučily	
Podíl nezeměděl. obyvatelstva	87,9 (90,6)	93,0 (93,5)	74,6
Hustota obyvatelstva (obecná)	778 (2581)	785 (956)	241
Zalidněnost domů	10,3 (16,9)	12,1 (12,6)	8,2
Index počtu obyv. 1869—1921	4,4 (6,3)	4,9 (5,0)	2,3

Ze srovnání čísel prvního a druhého sloupce plyne, že slučování obcí v období 1918—34 se většinou *nedělo* v souladu se žádným ze 4 sledovaných ukazatelů a že by k těmto nerovnoměrnostem (disproporcím) nebylo došlo, kdyby se při administrativním slučování příměstských obcí sledovaly intence bývalého Státního úřadu statistického, zvláště hospodářskozeměpisně orientovaného vymezení z r. 1929.

Zvláštní postavení měla pod zorným úhlem sledované otázky mnohá města *slovenská*, u nichž někde ještě vyzníval ráz původní uherské soustavy měst, se silnými stopami feudálního územního členění. Již Korčák v r. 1934 upozornil ve sledované velikostní třídě měst na Banskou Štiavnicí a Ružomberok. K těmto městům náležela *dislokovaná sídla*, jež byla nejen od městského střediska značně odlehlá, ale měla i ostatní ukazatele s velmi nízkými hodnotami. Banská Štiavnica je jedním z mála případů slovenských měst, u nichž se neúměrně velké území řešilo po r. 1950 rozlukou, přeměnou dvou odlehlých osad (Banská Belá a Banská Hodruša) v samostatné obce. Jen v omezeném měřítku k tomu došlo také u Ružomberoku, který můžeme při této příležitosti uvést jako příklad odlišnosti v pojetí J. Korčáka a jeho pokračovatele V. Sekery, jež na rozdíl od Korčákových námitek vůči přílišné rozlehlosti území tohoto města naopak ještě jednu další obec k Ružomberoku přidával (Likavku, jejíž klasif. index je 1411).

Z jednotlivých „legalisací“ sídelních seskupení vynikají v období 1918—34 nápadně *nízkými hodnotami* ukazatelů příměstí Krnova, Mělníka a Znojma, jakož i některé obce vnější předměstské zóny Brna. Proti sloučení u Krnova vyslovil námítky již Korčák (1934, str. 34) vzhledem k tomu, že nejen Chomýž a Guntramovice, ale i některé osady z doby starší (Ježník a Mariánské Pole) byly vůči městu poměrně odlehlé. Trojice sídel sloučená rovněž již před r. 1921 se Znojmem měla však patrně ještě poněkud nepříznivější předpoklady a trojice při-

městských sídel Mělníka, střediska ovšem podstatně menšího, měla pak dokonce většinu ukazatelů nejnižšího stupně.

Nejnápadnějšími případy opačných disproporcí, tj. příměstí, která *nebyla* do r. 1934 připojena, ačkoliv měla již v r. 1921 *vysoké indexy*, jsou:

Karlovy Vary:		Ostrava:	
Drahovice	5665	Hrušov	6664
Rybáře	6662	Kunčičky	6466
Kladno:		Michálkovice	6354
Dubí	5443	Muglinov	5563
Kročehlavy	6644	Radvanice	5563
Rozdělov	6435	Příbram:	
Jablonec:		Březové Hory	6632
Jablonecké Paseky	6521	Teplice:	
Liberec:		Řetenice	5465
Františkov	6262	Trnovany	6666
Horní Růžodol	6266	Ústí n. L.:	
Janův Důl	6642	Bukov	6635
Rochlice	5163	Předlice	5565
Růžodol I	5454	Střekov	5463

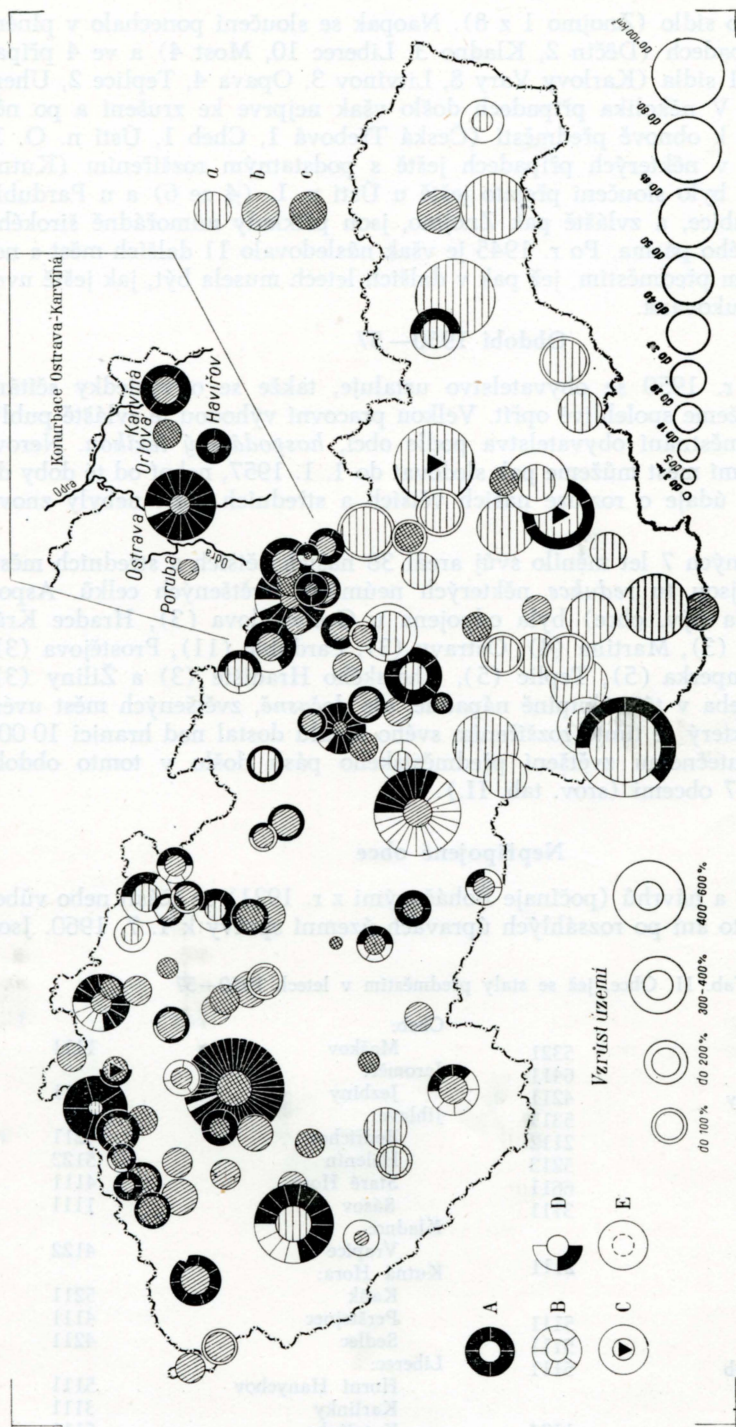
Zvláště vyniká příměstí Slezské Ostravy, která již tehdy s jádrem naší největší konurbace *kompaktně souvisela* a jejíž administrativní samostatnost je výmluvným dokladem toho, jak silný byl tehdy ještě vliv ekonomickým vývojem již dávno překonané zemské hranice mezi Moravou a Slezskem. Z míst, uváděných tehdy statistickou službou jako aglomerace, měly již tenkrát předpoklady ke sloučení s městem i některé obce okolí Českých Budějovic (Čtyři Dvory 4366, Suché Vrbné 6146), Hradce Králové (Pražské Předměstí 5444, Kukleny 4442) aj.

Dostatečně podrobné úřední statistické prameny (lexikony obcí) nám v tomto období ještě umožňují sledovat, které městské obce řešily otázku účelného vymezení svého území *dilčimi úpravami* katastrálních hranic. Většinou šlo jen o etapu sloučení, ježto se dříve nebo později ukázalo, že je třeba připojit obec celou. Platí to např. o úpravě hranic mezi Příbramí a Březovými Horami (se ziskem druhého z obou měst 815 obyv.), Hradce Králové s oběma „Předměstími“, Bohumína s Novým Bohumínem, Českých Budějovic s obcí Mladé, Ústí n. L. s Bukovem a Předlicemi, Opavy s Kylešovicemi, Přerova s Lověšicemi, Nového Jičína s Žilinou, Jablonce s Jablon. Pasekami ap. V několika případech se však zatím s tímto řešením vystačilo, tak mezi Uherským Hradištěm a Starým městem, Teplíci a Řeticemi, Tábořem, Měšicemi a Čekanícemi.

Období 1934—50

Pro hodnocení územního vývoje měst v letech třicátých a čtyřicátých nemáme žel tak příznivé podmínky jako pro desetiletí předcházející, zvláště s ohledem na neúplnost údajů o zaměstnání obyvatelstva jednotlivých příměstských obcí, které třeba nahrazovat údaji o zaměstnání majitelů bytů apod. V období *okupace* byla, pokud lze z dosti nesouhlasných pramenů zjistit, předměstí rozšířena asi u 40 našich měst. V uvažované velikostní skupině (s 10 000 obyvateli v r. 1957) jich bylo 19, obcí s nimi sloučených pak 81. (Do souborné tabulky nebyly pro nesleditelnost s určenými časovými intervaly pojaty.)

Vývoj těchto předměstí byl po osvobození r. 1945 velmi různý. Úplně a natrvalo bylo sloučení zrušeno jen ve 3 případech (Tábor se 7 předměstskými obcemi, Aš se 2 a Kolín s 1 obcí) a u jednoho města zůstalo ze souvislé předměstské zóny

Územní vývoj československých měst (s více než 10.000 obyv.) v letech 1918—57

Počet sektorů mezikruží odpovídá počtu připojených obcí. Černě značené (např. u A pro všechny čtyři připojené obce) znamenají *úměrná*, bíle naproti tomu *neúměrná* (disproporční) sloučení. Značky opatřené trojúhelníčkem (C) odlišují jednotlivé případy, kdy šlo výlučně o odpojení (rozluky). — Plocha mezikruží je úměrná *ploše* připojeného (od pojeného) území. Stupnice "vzrust území" není ovšem úplná, jde jen o příklady. Také stupnice kruhů znázorňujících plochu samostatného města pokračuje (nad 100 km²). — Sřafurou je značena *hustota obyvatelstva* v r. 1957, a to v poměru k středním hodnotám příslušné velikostní třídy čs. měst. — Pro zvýraznění relativně malých ploch je někdy nutno v daném měřítku použít polovičního mezikruží (D). — Z případů, kdy bylo připojeno území bez sídel, je uveden jen nejnapadnější (E).

sloučeno jen jedno sídlo (Znojmo 1 z 8). Naopak se sloučení ponechalo v plném rozsahu ve 4 případech (Děčín 2, Kladno 3, Liberec 10, Most 4) a ve 4 případech s výjimkou 1 sídla (Karlovy Vary 8, Litvínov 3, Opava 4, Teplice 2, Uherské Hradiště 3). V několika případech došlo však nejprve ke zrušení a po několika letech pak k obnově předměstí (Česká Třebová 1, Cheb 1, Ústí n. O. 1, Kutná Hora 1), v některých případech ještě s podstatným rozšířením (Kutná Hora). Jen zčásti bylo sloučení přejato ještě u Ústí n. L. (4 ze 6) a u Pardubic (3 ze 14). Pardubice, a zvláště pak Znojmo, jsou příklady mimořádně širokého pojetí předměstského pásma. Po r. 1945 je však následovalo 11 dalších měst s neúměrně rozšířeným předměstím, jež pak v dalších letech musela být, jak ještě uvedeme, rovněž redukována.

Období 1950—57

Teprve kolem r. 1950 se obyvatelstvo ustaluje, takže se o výsledky sčítání z tohoto roku můžeme spolehlivě opřít. Velkou pracovní výhodou je zvláště publikace údajů o zaměstnání obyvatelstva podle obcí, *hospodářský lexikon*. Nerovnoměrný růst území měst můžeme pak sledovat do 1. 1. 1957, neboť od té doby do korektury článku údaje o rozloze našich větších a středních měst nebyly znovu uveřejněny.

Během sledovaných 7 let měnilo svůj areál 38 našich větších a středních měst. Charakteristické jsou tu *redukce* některých neúměrně zvětšených celků. Aspoň 3 sídla (zpravidla býv. obce) byla odpojena u Gottwaldova (3), Hradce Králové (5), Frýdku (3), Martina (4), Ostravy (3), Pardubic (11), Prostějova (3), Přerova (5), Šumperka (5), Teplíc (5), Uherského Hradiště (3) a Žiliny (3). Pro úplnost je třeba v této skupině nápadně, ale *dočasně*, zvětšených měst uvést i Bohumín (5), který se tímto rozšířením svého areálu dostal nad hranici 10 000 obyvatel. Ke skutečnému zvětšení předměstského pásu došlo v tomto období u 20 měst, a to 37 obcemi (srov. tab. II.).

Nepřipojené obce

Mnohá z pojetí a návrhů (počínaje Boháčovými z r. 1921) se zčásti nebo vůbec neuskutečnila, a to ani po rozsáhlých úpravách územní správy k 1. 7. 1960. Jsou

Tab. II. Obce, jež se staly předměstím v letech 1950—57

České Budějovice:		Cheb:	
Čtyři Dvory	5321	Maškov	1111
Dobrá Voda	6411	Jaroměř:	
Kněžské Dvory	4211	Jezbiny	4211
Mladé	5311	Jihlava:	
Pohůrka	2112	Bedřichov	4211
Rožnov	5213	Helenín	5122
Suché Vrbné	6611	Staré Hory	4111
Vráto (zčásti)	3111	Sásov	1111
Český Těšín:		Kladno:	
Dolní Žukov	2111	Vrapice	4122
Děčín:		Kutná Hora:	
Bělá	5111	Kaňk	5211
Bynov	5111	Perštejnec	4111
Prostřední Žleb	5111	Sedlec	4211
Hlohovec:		Liberec:	
Svátý Petr	1124	Horní Hanychov	5111
		Karlínky	3111
		Kateřinky	5111

Mladá Boleslav:		Šternberk:	
Bezděčín	1112	Lhota	3151
Nymburk:		Turnov:	
Drahelice	3111	Daliměřice	4111
Plzeň:		Mašov	2111
Nová Hospoda	5111	Ústí n. O.:	
Příbram:		Oldřichovice	3111
Březové Hory	6411	Valašské Meziříčí:	
Strakonice:		Krhová	2111
Dražejov	2116	Vsetín:	
		Semetín	1111

shrnuty ve zvláštním klasifikačním seznamu (tab. V.) s uvedením letopočtu, kdy se poprvé, buď jako „aglomerace“ ve statistických pramenech nebo jako dočasné sloučení, objevují. Jak vysvitá z tohoto seznamu, šel v některých případech vývoj *jiným směrem*, nežli se původně očekávalo. Většinou jde o hornické obce, což je dáno specifičností těžebního terénu. Tak nesplynuly spolu Suchá Dolní, Prostřední a Horní, nýbrž Dolní a Prostřední Suchá se sloučily (spolu s třemi dalšími sídly) v nové hornické město Havířov, ale Horní Suchá zůstala zatím samostatnou obcí. Také u Litvínova se slučování dělo jinak, neboť místo Záluží, jež se stalo opět samostatné, se připojily dvě jiné obce (Šumná a Růžodol). U Hradce Králové se dvě sídla připojená v r. 1923 odpojila, ale nahradilo je 6 jiných sídel atd. Etapový ráz má slučování v okolí Karviné, kde ze 4 sídel se sloučily 2, nebo v okolí Trenčína, kde dvě obce splynuly v průmyslové sídlo polovenkovského typu s novým jménem (Závažie).

Velká většina případů uváděných v seznamu jsou jednotlivé zbývající obce, které nebyly do administrativního slučování pojaty. Jediným případem příměstí, které zůstalo *od r. 1918 mimo proces slučování*, ačkoliv bylo statistiky považováno za hospodářský celek již před více než 30 lety, je příměstí Tábora. (Za okupace dočasně k sloučení došlo, a to v celek daleko větší nežli bylo původní vymezení aglomerační.) Sezimovo Ústí má zatím ještě ráz produkčního satelitu, avšak svazky s Táborem nepochybně porostou a vytvoří postupně předpoklady k sloučení v aglomeraci dvojjaderného typu jako přechodné formy k dvojměstí (podle názvosloví v sovětských pramenech k „párovému městu“).

Celkové hodnocení

Připojený kartogram znázorňuje 104 našich měst podle *rozsahu území*, jež k nim bylo v letech 1918—57 připojeno (ve třech případech odpojeno), jakož i celkový počet připojených obcí a také celkovou hustotu obyvatelstva města. Při daném měřítku nebylo možno znázornit i zmíněné kombinace rozluk a připojení, které se však objevují jen asi u 5 % našich měst; uplatňují se tu jen v konečném rozdílu velikosti území (plochou mezikruží).

Hustotu obyvatelstva města rozlišujeme jen do tří stupňů, ale zato stupně normální, nadnormální a podnormální určujeme *podle velikostních tříd měst*. U našich *velkoměst*, pro něž se nám jeví jako charakteristická hodnota (počet obyvatel na 1 km²) 2 000, je příslušné rozmezí normálu 1 700 a 2 300. U třídy měst s 50 000 až 100 000 obyvateli jsou analogickými čísla 1 500 a 1 250—1 750, u třídy měst s 20 000 až 50 000 obyv. je to 1 000 a 800—1 200, u třídy s 15 000 až 20 000 obyv. 750 a 600—900 a s 10 000 až 15 000 obyv. 650 a 500—800. Z měst s více než 100 000 obyvateli vynikají relativně velkou rozlohou Bratislava a Plzeň, neboť obě města mají nižší hustotu než je hrubý průměr další (nižší)

Tab. III. Československá města podle počtu obcí, jejichž připojení v letech 1918—57 se jeví jako neúměrné (disproporční)

	Rozloha města v km ²		Její růst (1918 = 1,00)	Počet připojených obcí s velmi nízkým klasifik. indexem (v závorce celk. počet připoj. obcí)		
	1918	1957		1918—34	1934—50	1950—57
Bratislava	81,30	187,89	2,31	—	3 (8)	—
Brno	18,16	139,40	7,67	16 (23)	— (1)	—
Čadca	42,66	55,97	1,31	—	1 (1)	—
České Budějovice	15,44	41,11	2,66	—	—	5 (8)
Český Těšín	2,66	7,43	2,79	—	— (1)	1 (1)
Dvůr Králové n.L.	16,45	18,70	1,13	1 (1)	—	—
Frydek-Místek	10,23	23,03	2,15	—	2 (4)**	—
Hlohovec	33,18	46,31	1,39	—	—	1 (1)
Hradec Králové	8,84	51,50	5,82	1 (1)	2 (7)**	—
Cheb	14,70	24,39	1,65	—	—	1 (1)
Jaroměř	15,72	19,71	1,22	—	— (1)	1 (1)
Jihlava	9,75	26,80	2,75	— (1)	— (1)	3 (4)
Krnov	17,85	34,16	1,91	2 (4)	—	—
Kutná Hora	14,78	24,01	1,62	—	—	3 (3)
Liberec	6,16	50,52	8,18	—	1 (11)	3 (3)
Martin	33,96	35,51*	1,04	—	5 (5)**	—
Mělník	8,87	21,38	2,41	3 (3)	—	—
Michalovce	6,25	36,30	5,88	1 (1)	—	—
Mladá Boleslav	11,20	25,16	2,24	—	1 (5)	1 (1)
Náchod	8,69	21,42	2,46	— (1)	3 (5)	—
Nové Město n. V.	23,80	32,00	1,38	—	1 (1)	—
Nymburk	17,42	20,82	1,19	—	—	1 (1)
Olomouc	3,00	41,55	13,33	1 (13)	—	—
Opava	10,94	43,28	3,09	—	1 (3)	—
Ostrava	7,75	97,25*	1,25	— (7)	1 (12)**	—
Pardubice	18,98	24,15*	1,27	—	4 (14)**	—
Plzeň	22,14	113,54	5,12	— (4)	3 (9)	1 (1)
Poprad	15,61	41,54	2,65	—	1 (2)	—
Praha	21,00	172,48	8,17	1 (40)	—	—
Prerov	19,98	22,31*	1,11	—	2 (6)**	—
Rimavská Sobota	35,52	42,39	1,19	—	1 (1),	—
Spišská N. Ves	11,12	109,57*	1,11	1 (1)*	—	—
Šumperk	13,96	27,83*	1,99	—	5 (6)**	—
Teplíce	7,62	13,24	1,71	—	2 (6)**	—
Trutnov	18,45	49,88	2,70	—	2 (3)	—
Uherské Hradiště	2,49	8,65*	3,47	—	2 (5)**	—
Ústí n. L.	15,21	31,52*	2,08	—	2 (6)**	—
Ústí n. O.	5,09	18,28	3,59	1 (1)	— (1)	1 (1)
Valašské Meziříčí	4,96	19,57	3,95	(1)	—	1 (1)
Vrchlabí	8,34	27,70	3,32	—	1 (1)	—
Vsetín	38,55	57,71	1,50	—	2 (2)	1 (1)
Vyškov	6,80	35,35	5,19	—	4 (4)	—
Znojmo	6,03	23,28	3,86	2 (3)	8 (8)**	—
Zvolen	29,94	69,45	2,38	—	1 (1)	—
Žilina	13,79	25,39	1,76	—	4 (4)**	—

*) Dočasná maxima rozlohy území (v závorkách index k srovnání se stavem v r. 1957 = 1,00): Banská Bystrica 49,22 (3,70), Frydek-Místek 38,51 (1,67), Gottwaldov 96,63 (1,61), Hradec Králové 74,99 (4,56), Martin 98,51 (2,61), Most 47,67 (1,64), Ostrava 123,84 (1,27), Pardubice 59,24 (2,45), Prostějov 33,30 (2,02), Prerov 33,08 (1,48), Spišská N. Ves 121,76 (1,11), Šumperk 27,83 (3,12), Tábor 40,89 (4,85), Teplíce 23,97 (1,81), Uherské Hradiště 64,57 (7,46), Ústí n. L. 36,86 (1,17), Znojmo 59,28 (2,55), Žilina 41,49 (1,63).

**) Sloučení, jež byla zčásti přechodná (srov. předcház. pozn.).

Tab. IV. Československá města podle počtu obcí, jejichž připojení v letech 1918—57 se jeví jako úměrné

	Rozloha města v km ²		Její růst (1918 = 1,00)	Počet připojených obcí		
	1918	1957		1918—34	1934—50	1950—57
Česká Třebová	15,99	22,72	1,42	—	1	—
Děčín	5,00	67,72	13,54	—	2	3
Gottwaldov	16,86	59,23*	3,51	—	10**	—
Haviřov	—	29,74	—	—	—	4
Chomutov	16,70	22,88	1,34	1	—	—
Karlovy Vary	14,94	42,11	2,83	1	6	—
Karviná	15,52	47,60	3,06	—	4	—
Kladno	9,81	28,43	2,92	—	3	—
Litvínov	4,80	19,00	3,96	—	4	—
Most	22,86	29,13*	1,26	—	4**	—
Nový Jičín	5,57	22,30	4,00	—	1	—
Orlová	5,25	16,70	3,18	—	2	—
Prostějov	16,51	16,51*	1,00	—	3**	—
Příbram	15,26	16,47	1,02	—	—	1
Strakonice	14,39	27,39	1,90	—	—	1
Šternberk	9,86	15,04	1,52	—	—	1
Třebíč	8,52	16,87	1,98	1	1	—
Třinec	5,55	27,30	4,91	—	4	—

*) **) Viz pozn. u tab. III.

velikostní třídy, kde obdobně vynikají Košice (ovšem velmi dočasně) a Gottwaldov. Naopak nad normálem „velkoměstské“ kategorie (tj. nad 2 000 obyvk./km²) jsou Jablonec n. N. (3759), Teplice (2862), Tábor (2312), Pardubice, Prostějov a Ústí n. L.; v nejnižší třídě se mu blíží Český Těšín. Za relativně velmi lidnaté je třeba považovat i Kladno, Jičín, Uherské Hradiště a Trenčín. K způsobu znázornění je nutno připomenout, že stupeň hustoty obyvatelstva se netýká stavu před zvětšením (zmenšením města, jak by se mohlo na první pohled zdát vzhledem k tomu, že je znázorněna ve vnitřním kruhu. Praktické zřetele, zvláště ohled na časovou jednotnost, nás vedli ke znázornění stavu v r. 1957.

Tab. V. Neprovedené návrhy na administrativní připojení příměstských obcí z let 1921—49

Aš:		Hlohovec:	
Krásná (1921)	3111	Leopoldov (1935)	5111
Mokřiny (1921)	3111	Šulekovo (1935)	2112
Hazlov (1940)	3111	Hradec Králové:	
Otov (1940)	1111	Plácky (1949)	.111
Banská Bystrica:		Plotiště (1921)	.113
Kralová (1935)	1112	Pouchov (1921)	.211
Radvaň (1935)	3111	Svobodné Dvory (1921)	.211
České Budějovice:		Věkoše (1921)	.136
Litvínovice (1921)	1111	Jablonec n. N.:	
Gottwaldov:		Kokonín (1921)	4211
Jaroslavice (1949)	.114	Mšeno (1921)	5211
Kudlov (1949)	.113	Proseč (1921)	4111
Kvítkovice (1949)	.116	Rýnovice (1921)	5213
Otrokovice (1949)	.226	Vrchoslavice (1921)	6211
Tečovice (1949)	.114		

Karviná:			Přerov:		
Doubrava (1935)	5211		Dluhonice (1921)	.111	
Lazy (1935)	6421		Kozlovice (1949)	.114	
Orlová (1935)	6631		Popovice (1949)	.114	
Poruba (1935)	6312		Předmostí (1949)	.212	
Kolín:			Újezdec (1949)	.212	
Sendražice (1940)	3112		Ružomberok:		
Liberec:			Likavka (1935)	3113	
Doubí (1921)	4211		Sokolov:		
Ostašov (1921)	3111		Svatava (1935)	6621	
Vesec (1921)	5211		Suchá:		
Vratislavice (1921)	5211		Dolní Suchá (1935)	5323	
Litvínov:			Horní Suchá (1935)	5223	
Záluží (1940)	5361		Prostřední Suchá (1935)	5321	
Lučenec:			Šumperk:		
Opatová (1935)	2122		Dolní Studénky (1949)	.111	
Martín:			Nový Malín (1949)	.111	
Lipovec (1949)	.112		Petrov (1949)	.111	
Příekopa (1949)	.111		Rapotín (1949)	.111	
Vrútky (1949)	.211		Vikýřovice (1949)	.111	
Záturčie (1949)	.111		Tábor:		
Karlovy Vary:			Čekanice (1929)	2111	
Kolová (1940)	2111		Čelkovice (1929)	3111	
Mladá Boleslav:			Horky (1940)	1113	
Kosmonosy (1949)	.211		Klokoty (1929)	1113	
Most:			Měšice (1929)	3111	
Kopisty (1940)	.221		Náchod (1940)	1111	
Souš (1940)	.221		Sezimovo Ústí (1940)	5226	
Nový Bohumín:			Teplice:		
Bohumín (Starý) (1935)	.221		Novosedlice (1935)	.121	
Pudlov (1935)	.331		Proboštov (1949)	.111	
Skřečoh (1935)	.311		Řetenice (1921)	.131	
Záblatí (1935)	.211		Soběduhy (1949)	311	
Nový Jičín:			Újezdeček (1949)	.221	
Žilina (1935)	2111		Trenčín:		
Ostrava:			Istebník (1935)	3116	
Nová Bělá (1949)	.113		Orechové (1935)	3116	
Stará Bělá (1949)	.113		Uherské Hradiště:		
Výškovice (1949)	.111		Sady (1940)	.212	
Pardubice:			Staré Město (1935)	.112	
Blatnická Lhota (1949)	.116		Ústí n. L.:		
Doubravice (1949)	.146		Hostovice (1940)	.111	
Nemošice (1949)	.114		Stříbrníky (1921)	.111	
Ohrazenice (1949)	.111		Vaňov (1921)	5212	
Popkovice (1949)	.214		Znojmo:		
Rosice (1949)	.212		Bohumilice (1940)	1111	
Rybitví (1949)	.116		Dobšice (1935)	1111	
Spojil (1949)	.112		Nesachleby (1940)	1111	
Staré Hradiště (1949)	.111		Nový Šaldorf (1940)	1111	
Svítkov (1949)	.312		Oblekovic (1940)	1112	
Trnová (1949)	.111		Sedlešovice (1940)	1111	
Prostějov:			Suchohrdly (1940)	1113	
Držovice (1949)	.114		Žilina:		
Kralice (1949)	.113		Bánová (1949)	.211	
Vrahovice (1949)	.216		Povážský Chlmec (1929)	.111	
			Strážov (1949)	.111	

V číselném shrnutí je třeba především uvést, že se úřední změny areálů osídlených ploch měst týkaly v období 1918—57 z celkového počtu 104 našich měst (majících více než 10 000 obyvatel v r. 1957) 65 měst. Ze 450 administrativních

sloučení nebo odpojení u těchto měst byla zhruba *jedna pětina dočasných* (podmíněných především správní deglomerací „Velkých“ Pardubic, Gottwaldova, Martina aj.). Skutečný počet obcí, z nichž vznikla nová předměstí, byl proto podstatně nižší, totiž 340. Přes tato dočasná spojení rozšiřovala se území československých měst v období 1950—57 na rozdíl od období 1918—34 již převážně v souladu s použitými čtyřmi ukazateli. Jak plyne z tab. III a IV došlo k sloučením, jež neodpovídala našim čtyřem ukazatelům, u 45 měst a týkala se 116 obcí, což je více nežli jedna třetina všech připojených obcí. Poměr mezi slabě a silně disproporčními případy byl 76 : 40.

Závěrem je třeba zdůraznit, že tento příspěvek uplatňuje jen jeden z řady aspektů, z nichž lze vymezení měst provést. Jde však o hledisko *metodicky širší* nežli je např. způsob, jenž by plynul ze stati Korčákovy (1955) a proto snad má vyhlídky na použití v plánování. Vycházejí ze zásady, že „čím větší počet ukazatelů, tím menší pravděpodobnost chyb“, navrhl jsem jednotnou metodu s komplexním ukazatelem složeným z 8—10 ukazatelů dílčích. (Srov. oba příspěvky z minulého roku a článek o aglomeraci ústecké s map. znáz.) Pro retrospektivní úvahy je však, a to hlavně pro neúplnost statistických podkladů, nemožné, resp. neúměrně pracné, použít více nežli čtyř ukazatelů. Tímto poměrně hrubým měřítkem bylo možno v klasifikaci jednotlivých sloučení s rozlišením neúměrných (disproporčních) případů dosáhnout *spíše jen náčrtu celkové situace nežli náležitě prokresleného obrazu*. Podrobnější rozbor sporných případů bude možný až po uveřejnění dat podle sčítání lidu v r. 1961. Tyto nové údaje jsou také nutným předpokladem pro náležité doplnění této retrospektivy pro období 1957—61, do něhož spadají i závažné změny v organizaci územní správy k 1. červenci 1960.

Literatura*)

- BOHÁČ A.: Text. část „Předběžných výsledků sčítání lidu z 15. února 1921“. Praha 1921.
BOHÁČ A.: Text. část „Výsledků sčítání lidu 1921“ (*Čs. statistika*, sv. 9) Praha 1924.
Československá statistika, sv. 9 (1924), 40 (1929) a 107 (1935).
Goroda - sputniky. (*Sborník statí*). Moskva 1961.
HŮRSKÝ J.: Vymezení aglomerace Ústí n. L. (V tisku.) *Sborník Čs. spol. zeměpisné*. Praha 1963, 68.
HŮRSKÝ J.: Vymezování skupinových sídel (aglomerací). *Statistický obzor*. Praha 1961. 41 : 210 až 215.
HŮRSKÝ J.: Vývoj názorů na pojetí a vymezování sídelních aglomerací. *Demografie*. Praha 1961. 3 : 231—246.
KORČÁK J.: Bytové poměry ve větších městech rep. Československé. (Zvl. otisk z *Čs. statistiky*, sv. 40). Praha 1929.
KORČÁK J.: Přehled městských aglomerací o více než 30 000 obyvatel. *Zprávy Stát. úřadu statistického rep. Československé*. Praha 1927. 8 : Nr. 139—141 : 1075.
KORČÁK J.: Text. část „Výsledků sčítání lidu 1930“ (*Československá statistika*, sv. 98). Praha 1934.
KORČÁK J.: Velikost měst v zeměpisném srovnání. *Sborník Čs. spol. zeměpisné*. Praha 1955. 60 : 252—261.
SEKERA V.: Text. část k „Sčítání bytů ve větších městech rep. Československé v r. 1930“ (*Čs. statistika*, sv. 107.) Praha 1935.

*) Seznam obsahuje kromě základních pramenů k článku jen literaturu, jež bezprostředně s námětem souvisí. Podrobnější seznam literatury k celkovému problému aglomerací je připojen k autorově statí z r. 1961 (*Demografie*).

ТЕРРИТОРИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ЧЕХОСЛОВАЦКИХ ГОРОДОВ

Около 30 лет тому назад в Чехословакии были опубликованы возражения против выделения городов исключительно по принципу удаленности, т. е. по расстоянию жилых площадей города от соответствующих административных границ нас. пунктов (Корчак, 1929 г.). Практически эти взгляды нашли себе применение в некоторых чрезмерно больших проектах, которые под названием «агломерации» предложили городские советы для статистических дел.

В статьях, вышедших в 1961 г., автор старался максимально использовать данные, которые имели отношение к выделению городов как экономико-географическому целому, и предложил использовать комплексный показатель, состоящий из 8—10 показателей. Однако для ретроспективы развития он мог из-за недостатка статистических материалов использовать только классификационный индекс, образованный следующими 4 показателями: 1. долей несельскохозяйственного населения, 2. плотностью населения, 3. заселенностью домов, 4. ростом числа жителей. Упомянутый период автор разделил на 3 части (1918 — 35 — 50 — 57) и все административные изменения классифицировал по отдельным общинам, которые были присоединены к городам, до 6 ступеней.

Автор установил, что административные изменения ареалов жилых площадей городов с числом жителей, превышающим 10 000, за период 1918—1957 г.г. произошли в 65 городах из общего количества 104. Из 450 административных слияний и разделений у этих городов пятая часть была проведена преждевременно (дегломерация «Больших» Пардубиц, Готвальдова, Мартина и т. д.) в период 1945—1955 г.г. Число общин, из которых возникли новые предместья, было поэтому значительно ниже, 340. Несмотря на это, присоединения общин к чехословацким городам, проходившие в период 1950—1957 г.г. в отличие от 1918—1934 г.г., отвечали 4 показателям. Как указывает таблица III и IV, изменения, расходящиеся с 4 показателями, имели место только в 45 городах и относились к 116 общинам, что даже не составило трети всех присоединенных общин. Соотношение между диспропорциями сильными и слабыми было 76 : 40.

В заключение автор подчеркивает, что несмотря на то, что применяемый им метод шире, чем в работе Я. Корчака в 1955 г., все же для планирования, особенно для общегосударственного, может служить лишь вспомогательным критерием. Более полную картину можно будет получить после опубликования материалов переписи 1961 г.

REGIONAL DEVELOPMENT OF CZECHOSLOVAK TOWNS

In Czechoslovakia, more than 30 years ago, objections were raised to the system of distinguishing towns only by the degree of „remoteness“, i. e. by the distance from the margin of the habitation town-area to the first dwelling houses of the town. These rules have been applied to practice by the authorized town councils to delimitate more extensive town areas and are called „agglomerations“.

In articles dating from 1961 the author tried to persuade the authorities to profit to the full by the data — relevant to the delimitation of the town — as an economic-geographical whole, and suggested the application of a complex coefficient composed of 8—10 partial factors. For the retrospection of the development, he could — owing to the deficiency of the statistical data — make use only of the classification index composed of the following four coefficients: 1) share of non-agricultural population, 2) population density, 3) house population, 4) development in number of population. He divided the period into three sections (1918—35—50—57). He distinguished 6 degrees of administrative wholes according to individual villages which had been attached to towns.

In this way the author found out that official changes in areals of inhabited areas of towns were applicable in 1918—57 to 65 towns out of the total number of 104 (with more than 10,000 inhabitants in 1957). Out of 450 cases of administrative conglomeration and deglomeration about $\frac{1}{5}$ were only temporary ones (conditioned before all by administrative deglomeration of „Velké“ Pardubice, Gottwaldov, Martin, etc.), dating mostly from 1945—55.

The factual number of villages — which have grown to form new suburbs — became consequently considerably lower, about 340. In spite of such temporary conglomerations, the areas of Czechoslovak towns kept on enlarging in 1950—57 in harmony with the four coefficients, in contradistinction to 1918—1934. Table III. and IV. shows that in case of 45 towns and 116 villages, conglomerations took place which did not correspond to the above four coefficients. It is more than $\frac{1}{3}$ of all conglomerated villages. Disproportions are in the ratio of 76 : 40. The above-mentioned doctrine can be used in planning — especially on a nation-wide scale — as an auxiliary criterion only. A more exact view will be achieved after the results of the census — carried out in the spring of 1961 — have been published.